

lóban túl egyszerű, túl darabos a tiszaháti földműves beszéde. A közönség és a kritika Móricz Zsigmondot látta, Joó Györgyöt nem. A kifinomult irodalmiság nem ismerte fel az írói munkában a parasztvallomás jelentőségét.

A szociográfiai irodalomra volt előbb szükség, hogy megnevelje az olvasót és a műkritikát. Fiatal szociográfusoknak kellett jönniök, hogy társadalmi érdeklődésre szoktassák a közönséget, módszerükkel óvatosan kivezessék az előítéletek és álmok világából, és a tények megfigyelésére oktassák. Az a közönség, amely Joó György önéletrajzát csak irodalmi problémának érezte, a fiatal társadalomkutatók falutanulmányjaiban és vándorlási riportjaiban tankönyvet kapott a valóság érzékelésére. A fiatalok a társadalomrajz módszereivel teremtett új magyar realizmust és ez benyomult a közönség tudatába is. *Illyés Gyula* nagy sikert aratott szociográfiai munkája, a *Puszták Népe*, átalakította az irodalmi ízlést: hovatovább a valóság problémája lesz irodalmi követelmény.

A magyar társadalomrajz most készül legnagyobb alkotásaira. Most kezd átfogó szemléletet adni és reális kulturpolitikát teremteni a szociográfus irónemzedék. *Féja Géza* mondta el mikor Romániában járt az ősszel, hogy néhány írotársával Magyarország teljes társadalomrajzának megírására készül. Ki is osztották már egymás közt a területeket Bodrogköztől Ormánságig és Szigetköztől Hortobágyig. Nos, Móricz Zsigmond *Boldog Embere* megelőzte a magyar szociográfiának ezt a kiteljesedését s egyben jelet is ad egy későbbi időszak szellemiségéről.

— (Balogh Edgár)

JULIEN BENDA: LA JEUNESSE D'UN CLERC. (N. R. F. Paris 1936)

Napjaink egyik jellemző vonása, hogy a gondolkodók gondolkodásuk történetének leírásával foglalkoznak. Ezek a vallomások valamennyinél szinte maguktól adódnak, ha a tett vagy a szenvedély embere tiszta képet akar adni magáról utódainak. Egy-egy olyan különleges élet, mint Napoleon, J. J. Rousseau vagy Chateaubriand élete természetesen teremtette meg a *Mémoire de Sainte Héleine*-t, a *Confession*-t vagy a *Mémoire d'outre tombe*-t. Kevésbé vonatkozik már ez a gondolkodóra, akinek minden bizonyosága — a gondolatai. Ezeknek a gondolatoknak az útja, kiforrásuk nehézsége és fordulatai valójában nem kellene, hogy érdekeljék az olvasót, ha nem oly korban élénk, amelyben az emberek többsége nem tud megelégedni a gondolatok szigorú rendszerével. Ma ilyen a polgári kultúra, de nem ilyen volt eleinte. Spinozától és Kanttól idegen volt az a vágy, hogy személyiükkel is érdeklődést keltsenek: megelégedtek az Etika és a három Kritika megírásával.

Julien Benda is engedett a kor csábításának s kiadta gondolatai alakulásának történetét, azzal a szándékkal, hogy „alapos megfigyeléseket nyújtson egy ember típusról“. Meglehetősen gyengeség ez részéről, mert épp eléggé megelégedhet az *Írástudók árulása* és a *Fin de L'Eternel* kiadásával, melyek „küldetésének“ lényegét, ahogy az irodalmi divat mondaná, teljességgel tartalmazzák.

A könyv persze mindezek ellenére kitűnő adatgazdagsága s ama fagyos humor következtében, mely senkit, még Julien Bendat sem kiméli.

Ismeretes, hogy a *Trahison des Clercs* szerzője miy makacsul védi azt az elvet, hogy az értelmiségi csak az örök értékek tiszteletét tartsa szem előtt, ennek szellemében ítélje meg az időszerűt, anélkül, hogy nemzeti-, osztály- vagy párt-érdekét vagy az emberi szenvedélyeket figyelembe venné. Az intellektüel a tiszta értelem hőse legyen. Julien

Benda emlékezései találó kritikáját adják e racionalista tétélezésnek. A könyv bebizonyítja, hogy az „írástudó“ típus csak a véletlen produktuma. Hisz' ha volnának örök igazságok, amelyek védelmére tartozik kelni az „írástudó“, ugy ezek az örök igazságok ugyanolyan erővel kényszerültek volna az emberekre, mint egyes számtani igazságok; vagyis félreismerhetetlenül megnyilatkoztak volna. A szerencsétlenség az, hogy az örök igazságok hívei sohase értenek egyet s így végtelen számú egymásnak ellentmondó rendszer létezik. Ilyen körülmények közt, melyik az az igazság bazár, ahonnan mindenki kiválasztja az izlésének megfelelő „örök“ igazságot? *G. K. Chesterton* és *J. Maritain* ugyanolyan „írástudók“ mint Benda, bár ezek „írástudása“ csak a katolikus igazság örök léttségét védi! Valóban Julien Benda bámulatraméltó bizonyítékát adja — akarata ellenére — annak, hogy igazságaink teljesen véletlenül adódnak és egyedül a véletlen alakítja ki őket.

1867-ben egy zsidó nagypolgári családban fiú született, aki a kontempláció és a magány természetét következtében nagyon vonzott. Az apjától a zene és a matematika szeretetét örökli, anyjától pedig azt a vitalitást, amellyel apja elveinek szolgálatába áll. Vannak emberek, akik a szüleik elleni reakció sodrában alakulnak ki: Julien Benda tulságosan csodálta övét ahhoz, hogy máskép' mert volna gondolkozni szüleinél. Olyan republikánus környezetbe született, amelyben a polgári egyenlőség, igazságosság, szabadság és szabadgondolkodás elvei nagyon erősek voltak. A liberális polgárságnak ezek az elvei képezik azt a történelmi igazságrendszert, amit Julien Benda örökéletűnek tart. Ismerjük ezt az utat: a XVIII. század emberei híres példát szolgáltattak erre, amikor a forradalmi gondolat értékeit akarták racionálisan igazolni. Julien Bendában minden csak erősítette e tendenciát és örökséget. A liceumi tanáraitól kapott nevelés jobban kifejlesztette hajlamait. A *Jeunesse d'un Clerc*-ben érdekes definícióját találjuk a görög-latin oktatásnak, mely hosszú időn keresztül, sőt még ma is alapja a fiatal polgárság tanulmányainak. A görög-latin nevelés szerinte „antipraktikus“, „antiexperimentális“, racionalis és teljesen időszerűtlen, melyben az antik Görögország és Róma kultúrája úgy jelenik meg, mint az örökéletű civilizáció. Tekintetbe kell venni, hogy ezt a kultúrát a XVII. és a XVIII. század jezsuita nevelői dolgozták ki, ugyanez az 1789 körül élő emberek gondolkodása s még ma is uralkodik több-kevesebb változással, miután a Napoleon korabeli francia egyetem kodifikálta. Felfedezi azután a történelmet és a számtant. Az utóbbi szigorúsága az ifju Bendát, aki ekkor a Politechnikumra akart bejutni, egyenesen feltűztele. A Politechnikumról azonban visszautasítják s a Central-ba lép, ahol az uralkodó utilitárius hangulat csakhamar kiábrándítja. Csak a matematika tudomány teszi lehetővé, hogy olyan gondolati világról álmodozzék, mely éppoly kötelező és időszerűtlen törvényekre hallgat, mint maga a matematika.. Platon és Descartes álmái az ifju Benda ideáljai is, a modern matematika fantáziákba lendülése idegen elötte.... Az ifju készülődéseinek a Dreyfus-per vet véget. J. Benda Dreyfus mellé állt. Mint a kor legtöbb embere, az „Affaire“-ben ő is egy örök igazságért vívott harcot akart látni, jölehet csupán történelmi konfliktusról volt szó. Szinte meggyőző, amikor „írástudói“ kialakulásában három fázist különböztet meg: a görög-római kultúra, a matematika s végül a Dreyfus-per. Ime így alakult ki egy ember, aki bizonyos történelmi pillanatban egy mulandó kaland mellé kötötte magát. Nem fölösleges eternitástról beszélni? E gondolat történetével azonban majd a következő kötetek szolgálnak. Ezek során majd látjuk Bendát ugyanazzal a hévvel védeni az abesszinek „örökéletű“ igazságát

Mussolinival s a republikánus Spanyolország igazságát Francóval szemben. Benda valószínűleg majd azt mondja, hogy még mindig Dreyfust védi ugyanazon örökéletű értékek nevében. Mandeiből azonban csak igen keves niható, mert Benda igenis változtatja „örök” értékeit, bár ezt még önmagának sem vallja be. A *Nouvelle Revue Française* egyik legutóbbi számában azt állítja, hogy az „írástudót” már szerepe is válogatásra kényszeríti s ezért mindent tekintetbe véve inkább a haladás, mint a szervezett regresszió a győztes választásában. Vajjon nem lett hűtlen itt a „clerc” szigorú definíciójához? Barátsággal köszöntjük ezt a hűtlenséget, ha ez hűtlenség, s ha a haladó értékek megvédése szükségszerűen következik a demokratikus értékek védelméből. A *Jeunesse d'un Clerc*-ben megtalálhatók Picquart ezredes, Clemenceau, Sévérine és Léon Blum csipős éllel megírt portréi. Akad azután pár szentimentális kalandleírás is, melyek azt bizonyítják, hogy J. Benda, a „clerc” is volt áldozata a szerelem szeszélyeinek.

A *Jeunesse d'un Clerc* lehet, hogy nem egyezik szerzője intellektuális elveivel, de szemléltető bizonyítéka a 80-as évek társadalmi életének s a demokratikus polgárság gondolkodásának. (P. N.)

**SUR LA LITTERATURE ET L'ART (Editions Sociales Internationales.
Paris 1936)**

Ha a gazdag adathalmazból (kiadott művek, családi levelek, barátok emlékezései) csak szemelvény-félét adtak volna ki, még akkor is nagy érdeklődést kelt a Marx és Engels szövegek gyűjteménye *Az irodalom és művészetről*. Marx írásai a „megalázkodó irodalomról” vagy Engels cikkei a „tendenciáról az irodalomban” a XIX. század esztétikai problémáinak a legáthatóbb elemzését jelentik. Különböző bírálatokban ezek az írások olyan különböző írókat határoznak el kimerítő alaposággal, mint *Shelley*, *Byron* és *Carlyle*. Minden elképzelhető Goethe-ellenkezésünket ez az Engels mondat fogja össze: „Mi nem azt kifogásoljuk benne, hogy nem volt liberális, hanem azt, hogy olykor filiszter tudott lenni.” És ki ne dicsérné a két filozófust azért, hogy a *Neveu de Rameau*-t a dialektika mesterművének nevezik?

A válogatott idézet-együttes, amit *Jean Freville* fordított és látott el bő jegyzetekkel, teljes gondolatépítmény; a különböző írókról szóló vélemények és a közzétett elvek törekvése a materialista álláspont leszögezése az irodalomról. Jean Freville kitűnő bevezetésében a következőket írja: „Az irodalom, mint általában a művészet ideológiai felülépítmény, mely az adott gazdasági feltételeken épül, ezenkívül azonban sajátos fejlődése; hatnak rá más ideológiai felülépítmények, ő maga viszont visszahat a társadalomra, melynek kifejezője és hozzájárul annak megváltoztatásához.” Az összeállított anthológia bizonyítja, hogy Marx és Engels a kérdést teljes egészében vetették fel. Vajjon szükséges-e ily körülmények közt tiltakozni a fanatizmus vádjai ellen? Igen. Tiltakozni kell mindaddig, míg a túloladalról azt állítják rólunk, hogy szerintünk az egyedüli determináns a gazdasági tényező. Engels ezt a formulát „üresnek és abszurdnak” bélyegzi. Egy 1890-ből keltezett levélben, mely az önkritika mintaképe, elismeri, hogy Marx és ő maga részben felelősek ezért a balhiedelemért: „Ellenfeleinkkel szemben hangsúlyoznunk kellett volna azokat az alapvető elveket, amiket ők tagadtak.” Viszont megállapítja Engels, hogy történelmi munkájuk figyelmes olvasója nem értheti őket félre.

Marx 1842-ben tiltakozott a gondolatok és a stílus megcenzurázása el-